

שיעור הלכתי שבועי מפי מורנו ורבנו
הרה"ג דוד שלום נקי שליט"א
מו"צ ומחבר סדרת הספרים "בהלכה ובאגדה"

השיעור נמסר בימי ראשון בשעה 19:00
בבית הכנסת "אהל זאב" רחוב בר כוכבא 12 דימונה

גליון 43

"והתענג בדשן נפשכם, הטו אַזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי, שְׁמְעוּ וְתַחֲזִי נְפְשְׁכֶם" (ישעיה נה ב)

מענייני תשובה לקראת יום הדין

שטבל בארבעים סאה, מיד עלתה לו טבילה, שנאמר (משלי כח י): "ומוֹדָה וְעֵזְב יָרְחָם". לכן פשוט שעזיבת החטא הוא תנאי הכרחי. ב. מי שעבר על איסורי לא תעשה, כגון שאכל נבלות וטרפות וחזיר, או שגילח זקנו בסכין וכיוצא בהם, אף על פי שעשה תשובה, עדיין לא התכפר לו עד שיעבור יום כיפור. ג. עבר על איסורים שחייבים עליהם כריתות ומיתות בית דין, כגון שחילל שבת, או שאכל חמץ בפסח, או שאכל בכיפור, או לא שמר דיני טהרה וכיוצא בזה, אפילו שעשה תשובה ועבר יום כיפור, עדיין התשובה תלויה ועומדת, עד שיקבל יסורים, שהיסורים ממרקים את עוונותיו, השם יצילנו. ד. אם עבר עבירה שיש בה חילול השם, אפילו עשה תשובה ועבר יום הכיפורים וקיבל יסורים, עדיין לא מתכפר לו עד שימות.

בשר "חלק" או בשר "כשר"

ב. והנה בחודש אלול בשנה שעברה ארגנו "שבת כולה תורה" בעיר יבנה, ודברתי שם דברי חיזוק בכמה עניינים, ובאחת הדוגמאות הסברתי כמה אנחנו בני ספרד צריכים להיזהר לאכול אך ורק בשר "חלק" ולא "כשר". כי כידוע שהמושג הזה של בשר חלק, נוצר לפני כ-150 שנה בזמנו שהאוכלוסייה בירושלים היתה מבני ספרד בלבד, כי היה מושל ישמעאלי רשע שלא האמין בבני אשכנז שהם יהודים, כיון שבאו מארצות הנצרות, ולכן היה מטיל עליהם מיסים כבדים, ובלית ברירה היו הולכים להתגורר בערי חברון וצפת. לאחר שמת מושל רשע זה, נתמנה מושל אחר ליברלי שקיבל שהאשכנזים יהודים, ואז נהרו רבים מבני אשכנז לעיר הקודש ירושלים, ואט אט פתחו משחטות משלהם. אבל בגלל שיש חילוקי דעות, בעיקר בענייני הסיירות שבריא, בין מרן השלחן ערוך שהספרדים קבלו הוראותיו, לבין הרמ"א שהאשכנזים קבלו הוראותיו, גרם הדבר לבלבולים, כי יש בהמות שמרן מטרף והרמ"א מכשיר. לכן תיקן הראשון לציון שהיה בזמנו, הגאון רבי יעקב שאול אלישר זצ"ל, שעל הבשר הכשר גם לדעת מרן, יכתבו "חלק", ועל הבשר הכשר רק לדעת הרמ"א יכתבו "כשר", והזהיר שהספרדים לא יקנו אלא "חלק" בלבד, כי ה"כשר" הוא "טרף" לדעת מרן. (עיין שו"ת יחזה דעת חלק ג סימן נז) ותקנה זו

ארבעה חילוקי כפרה

א. בגמרא מסכת יומא (פו ע"א) שאל רבי מתיא בן חרש את רבי אלעזר בן עזריה ברומי, שמעת ארבעה חילוקי כפרה שהיה רבי ישמעאל דורש? והגמרא מביאה אותם: א. מי שעבר על מצות עשה מן התורה, כגון שלא הניח תפילין או שאכל לחם ושבע ולא ברך ברכת המזון וכיוצא בזה, ברגע שעשה תשובה אינו זז משם עד שמוחלים לו. וכמוכן שעשה תשובה כהלכה, וכמו שכותב הרמב"ם בהלכות תשובה (פ"א ה"א ופ"ב ה"ב) שצריך וידוי, חרטה וקבלה לעתיד. דהיינו שיודה בפה שחטא, שיאמר "חטאתי", אבל לא די בזה, כי צריך לומר את זה מכל הלב, ולכן צריך גם חרטה, שיתחרט ויכאב לו על מה שעשה. וגם קבלה לעתיד, שיעזוב את החטא ויקבל על עצמו להבא שלא יחטא יותר בחטא זה, וכדברי הגמרא בתענית (טז ע"א): אדם שיש בידו עבירה, ומתוודה ואינו חוזר בה, למה הוא דומה? לתופס שרץ בידו, שאפילו טובל בכל מימות שבעולם, לא עלתה לו טבילה. זרקו מידו, כיון

המשפטים אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵצַדֵּק הַיּוֹם לְעִשְׂוֹתָם, היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם. ואילו על העבירות שעשו הצדיקים, הקב"ה פורע להם פה בעולם הזה ביסורים. רק כמוכן שיש יסורים ויש יסורים, כי בעולם הזה אפילו דברים שנראים קלים, הם גם כן בגדר יסורים שמכפרים על עוונותיו של האדם, וכמו שאומרת הגמרא בעריבין (טו ע"ב): עד היכן תכלית יסורים? למשל, אם הלך אדם לחייט להזמין חליפה, ואחרי שמדד ובא והלך כמה פעמים, החליפה מוכנה, - פעם לא היו קונים חליפות מוכנות כמו היום, אפילו אני זוכר שבבר מצוה שלי לפני כשלושים שנה, הלכנו לחייט "שטופר" להזמין חליפה, ובאנו ארבע פעמים למדוד, עד שאחרי חודש החליפה היתה מוכנה. - והנה פתאום הוא רואה שהחליפה לא יושבת עליו טוב, הוא לא מבסוט ממנה, הוא מצטער מזה, גם זה יסורים שמכפרים עוונות. אומרת הגמרא זה יותר מדאי, אלא אפילו ביקש נס קפה חם והביאו לו קר או להיפך, גם זה יסורים. אומרת הגמרא, גם זה יותר מדאי, אלא אפילו בטעות לבש את הבגד הפוך, וצריך להוציא אותו ולהפוך אותו, גם זה יסורים. אומרת הגמרא, לא רק זה אלא אפילו הושיט ידו לכיס לקחת שלש מטבעות, ויצאו לו שתיים, גם זה יסורים, שעכשיו צריך להכניס את היד עוד פעם לקחת עוד מטבע.

¹ וכמו שאמרו בגמרא קידושין (לט ע"ב) "כל שזכויותיו מרובים מעוונותיו (שהוא בגדר צדיק, כי רבו זכויות), מריעים לו!" - מייסרים אותו על מיעוט העבירות שיש בו, כדי שיגיע לעולם הבא זך וטהור! ודומה כמי ששרף את כל התורה כולה, ולא שירר ממנה אפילו אות אחת. עד כדי כך מקפידים עמו. ולעומת זאת: "כל שעוונותיו מרובים מזכויותיו (שהוא בגדר רשע, כי רבו עוונות) - מיטיבים לו! ודומה כמי שקיים כל התורה כולה, ולא חיסר אות אחת ממנה". נותנים לו את שכרו בעולם הזה, שלא ישאר לו כלום לעולם הבא. וכמו שמפורש בתורה בסוף פרשת ואתחנן: "וְיָדַעְתָּ כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ הוּא הָאֱלֹהִים, הָאֵל הַנְּאֻמָּן, שֶׁמֶר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד לְאֶהֱבֵיו וּלְשִׁמְרֵי מִצְוֹתָיו לְאֶלְפֵי דֹר. וְהַשְׁלֵם לְשִׁנְאָיו אֵל פְּנֵיו לְהַאֲבִידוֹ לֹא יֵאָחֵז לְשָׂאוֹ אֵל פְּנֵיו יִשְׁלֵם לוֹ". והיינו שרשעים, הקב"ה משלם להם בחייהם את שכרם על המעט מצוות שעשו, כדי להאבידם מן העולם הבא ושמה יקבלו את כל עונשם. וכמבואר בגמרא בעירובין (כב ע"א) "וּמְשַׁלֵּם לְשִׁנְאָיו אֵל פְּנֵיו לְהַאֲבִידוֹ", אילמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, כביכול כאדם שנושא משוי על פניו ומבקש להשליכו ממנו, כך הקב"ה מחפש להתפטר מהשכר שלהם כבר בעולם הזה. אבל כל זה דוקא לשונאיו לא יֵאָחֵז לְשָׂאוֹ, אבל יאחר לצדיקים גמורים, שנאמר שם: "וְשִׁמְרַתְּ אֶת הַמִּצְוָה וְאֶת הַחֻקִּים וְאֶת

על איזו עבירה קרבן עולה מרצה ומכפר?

ה. והנה בתחילת פרשת ויקרא שהתורה מדברת על אדם שהתנדב קרבן עולה, נאמר: "וְסַמְךָ יָדוֹ עַל רֹאשׁ הָעֹלָה, וְנִרְצָה לוֹ לְכַפֵּר עָלָיו". והרמב"ן הביא את חז"ל בתורת כהנים, על מה קרבן העולה מרצה ומכפר? אם תאמר על עבירות שיש בהן כריתות ומיתות בית דין או מיתה בידי שמים או מלקות, הרי **עונשן כבר אמור בתורה**, אלא ודאי שאין העולה מרצה אלא אם עבר על מצוות עשה ועל לאו שניתק לעשה⁴. והקשה הרמב"ן, הרי מה שעונשן אמור בתורה: כרת, מיתה ומלקות, הוא על העובר עליהן במזיד, ואילו הקורבנות באים על שוגג, ואם כן אולי באמת נאמר שקרבן עולה בא לכפר על עבירות שחייבים עליהם מיתה בידי שמים או מלקות, שעבר עליהם בשוגג. או על עבירות שחייבים עליהם מיתה בית דין, ועבר עליהם בשוגג, כגון מכה אביו ואמו שבמזיד חייב חנק, או מקלל אביו ואמו שבמזיד חייב סקילה, ובשוגג הם לא חייבים חטאת, ואולי על שגגות כאלו שלא פירשה התורה מה הכפרה עליהם, על אלו נאמר שבאה העולה לכפר, וכמו שחטאת מכפרת בשאר חייבי כריתות שוגגים, כחילול שבת ואכילת חֶלֶב וכדומה, כך העולה תכפר על חייבי מיתה בידי שמים ומלקות שוגגים?

לדעת הרמב"ן השוגג בלא תעשה, לא צריך כפרה

ו. מתוך הרמב"ן, ואפשר שכיון שהתורה פירשה את העונש בחייבי מיתות בית דין ובחייבי כריתות במזיד ובשוגג, ואילו בחייבי מיתה בידי שמים ומלקות, פירשה התורה את עונשם רק במזיד [מיתה ומלקות], ולא פירשה בהם שום עונש על שוגג, מכאן הבינו חז"ל בתורת כהנים שאם היה עליהם עונש בשוגג, היה לה לתורה לפרש, וכיון שלא פירשה, אז בשוגג אין עליהם שום נשיאת חטא, ואינם צריכים ריצוי וכפרה כלל. וזו כוונת התורה כהנים שאמרו "כריתות ומיתות בית דין, ומיתה בידי שמים ומלקות, הרי עונשן אמור", דהיינו כל העונש ששייך בהם כבר אמרה התורה, ובמה שלא הזכירה בו התורה עונש בשוגג, משמע שאין לו עונש בשוגג. אבל אם עבר במזיד על עשה ועל לאו הניתק לעשה, שלא הזכירה התורה בזה שום עונש, והרי אי אפשר שלא יענש בהם, כי זה מזיד, על זה חידשה התורה שאם יתנדב להביא עולה, נרצה לו העונש⁵. ע"כ. נמצא שהעולה מכפרת על ביטול עשה במזיד, אבל העובר על חייבי מלקות

קיימת עד היום, רק שבעוונות הרבים, במשך השנים טעו חלק מהספרדים והתחילו לקנות בשר "כשר". ומרן זצ"ל החזיר עטרה ליושנה כבר למעלה משישים שנה שהרבה לדבר על זה בשיעוריו ברבים. אבל עדיין צריכים השכם והערב לפרסם ולהודיע זאת ברבים, ובפרט בקרב בעלי תשובה שלא בקיאים בכל טכסיסי הדת, שיקנו אך ורק בשר "חלק", ואדרבה זה הזמן עכשיו לפרסם ולהסביר להם את הדברים היטב היטב, שהלבבות פתוחים לחיזוקים ולקבלות טובים. וברוך ה' היום, כבר רבים מבני אשכנז מקפידים לאכול רק בשר "חלק", כי מי יעיז להכניס לפיו בשר טרף, לדעת מרן זיע"א².

ספרדי שאכל בשר "כשר" צריך לעשות תשובה

ג. לאחר שהסברתי את כל הנ"ל, אמרתי להם שלכן ספרדי שעד היום לא ידע את ההלכה ואכל בשר כשר, צריך לעשות תשובה על זה, וכמו שכתב מרן החיד"א (שם הגדולים מערכת ספרים אות ט אות ב) בשם הגאון בעל פנים מאירות³ שאשכנזי שהיקל כמון השלחן ערוך, צריך תשובה וכפרה על זה. וכתב החיד"א, ואני אומר שהוא הדין לבני ספרד שקיבלו הוראות מרן, שמי שהיקל כהרמ"א, צריך תשובה וכפרה על זה. ולכן מי שאכל בשר כשר, פשוט שעליו לעשות וידוי, חרטה וקבלה לעתיד, וכמו שבארנו לעיל (אות א) את דרכי התשובה.

האם די בתשובה או צריך גם כיפור?

ד. והנה יהודי יקר שהשתתף בשיעור ביבנה, לאחר ששמע את כל הדברים הנ"ל, באמצע השיעור פתאום יצא לחוץ וחזר לאחר שתים או שלוש דקות. שאלתי אותו להיכן נעלמת? הוא אמר לי שהוא לא ידע את כל הנ"ל, והוא גם כן טעה כמו הרבה שחושבים שאם כתוב כשר, מותר לאכול, ולכן במשך שנים הם אכלו בבית בשר כשר, אבל עכשיו שנודע לו שזה טרף, הוא יצא מיד בחוץ ועשה תשובה וקיבל על עצמו להבא לקנות אך ורק בשר חלק. והסתפקתי, האם באמת נמחל לו כרגע או לא, כי אפילו שהוא עשה את שלשת השלבים של התשובה, וידוי, חרטה, קבלה לעתיד, אבל עדיין לכאורה לפי מה שלמדנו לעיל, שמי שעבר על איסור לאו, תשובה תולה ויום הכיפורים מכפר, אם כן לכאורה לא התכפר לו לגמרי עד שיגיע כיפור, וכיון שלפי מרן השלחן ערוך הוא עבר על לאו מהתורה, לכאורה רק ככיפור יתכפר לו לגמרי?

לאכול, אבל אין בזה איסור ממש מן הדין, שהרי כל הראשונים זולת רש"י מתירים לכתחילה את המצה עשירה, כי מי פירות אין מחמיצים כלל, וכמו שפסק הרמ"א במפורש (ברכ"י משה ובהגה בא"ח סימן תמד ס"א ובסימן תסב ס"ד), אם כן קל וחומר בן בנו של קל וחומר, בענין זה של בשר "כשר", שזו לא חומרא או מנהג, אלא איסור ממש מן הדין שלדעת מרן הבשר ה"כשר" הוא טרף, אז בוודאי שעל המוכר לתלות מודעה שהבשר ה"כשר" מיועד אך ורק לבני אשכנז, ולא לבני ספרד כלל ועיקר.

³ חיבר הגאון רבי מאיר איזנשטט, שהיה לפני כ-300 שנה. והיה רבו ומורה דרכו של הגאון רבי יהונתן אייבשיץ. הוא גידל אותו ולימד אותו בשיבתו, כי רבי יהונתן נעשה יתום בנעורו.

⁴ כגון במצות שילוח הקן שהתורה אמרה (דברים כב ו): "לֹא תִקַּח הָאֵם עַל הַבְּנִים. שְׁלַח תְּשַׁלַּח אֶת הָאֵם, וְאֶת הַבְּנִים תִּקַּח לָךְ". כלומר, יש לאו שאסור לקחת את היונה עם האפרוחים או עם הביצים, ומי שעבר על זה ולקח את היונה, עבר על הלאו, אבל עדיין לא לוקה עליו אם תיקן את העבירה, דהיינו ששלח את היונה. נמצא שהעשה של 'שלח תשלח' מתקן את הלאו. וכמו כן, ציוותה תורה (ויקרא כג כב): "לֹא תִקַּח פֶּאֶת שֶׁדַּי בְּקִצְרֹךָ וְלִקַּט קִצְרֹךָ לֹא תִלְקַט, לְעֵינֵי וְלִגְרַת תִּעֲזֹב אֹתָם". דהיינו, שאסור לקצור את כל השדה וחייב להשאיר "פאה" לעניים, וכן אם נפלה שיבולת אחת או שתים בשעת הקציר, הרי זה "לקט", ואסרה התורה ללקט אותם, וצריך להשאירם לעניים. ואם עבר על זה ולא השאיר פאה לעניים או שליקט אותם, יכול לתקן את הלאו, על ידי שעשכשו יעזוב וישאיר לעניים.

⁵ ומכל מקום בודאי שחייב לעשות תשובה, כמפורש בגמרא ביומא (פ"א ע"א) עבר על עשה ושב, אינו זז משם עד שמוחלים לו. וכן מפורש בגמרא זבחים (י"ז ע"ב), שהעובר על עשה והתנדב קרבן עולה, הקרבן הוא לדורון ומתנה. שהרי ממה נפשך, אם מדובר שהוא לא עשה תשובה, הרי על זה נאמר (משלי כא כז): "זָבַח רָשָׁעִים תּוֹעֵבָה", ומה שווה לקרבן שלו. ואם עשה תשובה, הרי למדנו, שאם עבר על מצות עשה ושב בתשובה, לא זז משם עד שמוחלים לו, ומה צריך עוד לקרבן? אלא ודאי שקרבן העולה הוא רק לדורון, לאחר שכבר כפרה התשובה על העשה. וכמו שכתב רש"י שהעולה באה רק להקבלת פנים, משל לאדם שסרח במלך ופייסו על ידי שליחים טובים, כשבא אחר כך להקבל את פני המלך, מביא דורון בידי.

² יש איזה עיתון שקונים אותו אנשים שעדיין לא מוברגים כל כך טוב בשמירת התורה והמצוות כהלכה, וזכיתי בס"ד לכתוב שמה כמה חיזוקים והלכות מידי שבוע. בזמנו הבאתי שם את חומרת הדברים, שלבני ספרד אסור לאכול בשר כשר אלא רק חלק, כי הכשר הוא טרף לדעת מרן, וכמו שכתב בשולחן ערוך (יורה דעה סימן לט ס"ו), שהמעמיק את הסירכות ביד ומכשירים את הבהמה, כאלו מאכילים טריפות את ישראל. והוספתי שלכן בערים וישובים שרוב ככל הציבור הוא ספרדי, וכמעט שאין שם אשכנזים, וכמו שמצוי בערי הפרסיה כידוע, אין לבעלי הספרדים למכור שם בשר כשר, כי בודאי יקנו אותו ספרדים, ונמצא שהשכלת אותם. והוא הדין לבעלי המסעדות שאסור להם להביא בשרים שהם לא חלק, כי הם מכשילים את הרבים. והנה בשבוע שאחריו פרסם משהו בעיתון תגובה על דברי, שאיך יתכן לומר שמי שאוכל בשר כשר הוא אוכל טרף, והרי מרן זצ"ל היה רב ראשי לישראל ונתן הכשר מטעם הרבנות הראשית גם לבשר הכשר, וכן בנו הראש"ל שליט"א נותן הכשר, ואם זה טרף, נמצא שהם מכשילים את הרבים. אבל במחילה ממכודו, ראשית, לא עלי תלונותי ושקראתי לזה בשר טרף לספרדים, כי כך מפורש בשולחן ערוך הנ"ל. וככה תמיד שמענו את מרן זצ"ל שהיה מזהיר על זה, והיה אומר במפורש שלנו הספרדים, הבשר הכשר הוא טרף, וכמו שכתב גם בספריו (ש"ת יחזקאל דעת ח"ג סימן נ, וש"ת יביע אומר ח"ה י"ד סימן ג). ומה שהרבנות הראשית נותנת הכשר לבשר הכשר, פשוט שזה בגלל שיש גם ציבור אשכנזי בארץ הקודש, ורבים מהם מקילים לאכול בשר כשר, ומן הסתם תולים לומר שרק האשכנזים יקנו מזה.

הרי ברור הדבר שאם ניקח למשל מושב בדרום שיש בו מאה משפחות שכולם בני ספרד, האם יהיה מותר למכור להם שם בשר כשר, הרי כל בר דעת מבין שזה אסור, שהרי כל הקונים שם הם ספרדים, ואתה מכשיל אותם, והם תועים אחריו מחוסר הבנה בחומרת העניין או מחוסר ידיעה שלא שמעו על מושג של בשר כשר ובשר חלק. וכבר כתב הרמב"ם (הלכות רוצח פ"ב ה"ד, וספר המצוות לא תעשה רצט): **כל המכשיל אדם שהוא עויר בדבר מסוים**, שהרי הוא עויר בדבר זה שאינו רואה את דרך האמת מפני תאוות ליבו, או שיפתהו ויעזרהו להשלים עבירתו, או יכין לו סיבת העבירה, הרי זה עובר על לא תעשה, שנאמר (ויקרא י"ז יז): "וְלִפְנֵי עֵינֶיךָ לֹא תִתֵּן מִקְשָׁלוֹ". ע"כ.

על כל פנים אני הקטן אומר, שאם מרן זצ"ל היה רגיל לומר בשיעורים לפני חג הפסח, שבעל חנות שמוכר עוגות מ'מצה עשירה', יש לו לתלות מודעה שבני אשכנז לא אוכלים עוגות אלו בפסח, וזולת לחולים, זקנים וילדים קטנים. וגם כתב את זה בחזון עובדיה (פסח עמוד קיח), והרי במצה עשירה, זה רק מנהג שנהגו בני אשכנז שלא

בשוגג, וכגון ששגג בנבלה וטרפה, אין צריך ריצוי וכפרה, שכיון שהתורה פרטה את העונש שלהם במזיד [מלקות], ולא פרטה את העונש בשוגג, משמע שאין עונש על שוגג. ולפי זה, במקרה הנ"ל שהוא אכל בשר כשר בשוגג, שהרי לא ידע את האיסור, ומעולם לא שמע מה זה בשר "חלק",⁶ לא יהיה לו עונש, ואינו צריך ריצוי וכפרה.

השוגג בלא תעשה, חייב לעשות תשובה

ז. רק כמובן שצריך לעשות תשובה ואז יתכפר לו, ולא יצטרך להמתין עד שיגיע יום כיפור. וכמו שמבואר מהרמב"ן הנ"ל שכל ארבעה חילוקי כפרה שהזכירה הגמרא, הוא דוקא שעבר עליהם במזיד,⁷ שאז חלילה מגיע לו עונש, ועל ידי תשובה או גם כיפור או יסורים מתכפר לו, אבל בחייבי מלקות בשוגג שאין עליהם שום נשיאת חטא, ואינם צריכים ריצוי וכפרה כלל, אז אין הכי נמי די להם בתשובה לבד. שהרי ברור שגם העובר בשוגג, חייב לעשות תשובה, וכמו שכתב הרמב"ם (הלכות תשובה פ"א ה"א): כל מצוות שבתורה בין עשה בין לא תעשה, אם עבר אדם על אחת מהן בין בזדון בין בשגגה, כשיעשה תשובה וישוב מחטאו, חייב להתוודות לפני האל ברוך הוא, וכיצד מתוודים? אומר אגא השם חטאתי עויתי פשעתי לפניך ועשיתי כך וכך, והרי נחמתי ובושתי במעשי, ולעולם איני חוזר לדבר זה, וזהו עיקרו של וידוי. וכן בעלי חטאות ואשמות כשמביאים קורבנותיהם על שגגתם או על זדונם, אין מתכפר להם עד שיעשו תשובה ויתוודו. ע"ש.

לדעת התוספות השוגג בלא תעשה, צריך כפרה

ח. והנה מהתוספות במסכת ביצה (כה ע"ב) משמע שיש עונש גם על האוכל טרפות בשוגג, שהרי על מה שאמרה שם הגמרא, "בהמה בחייה בחזקת איסור היא עומדת עד שיוודע לך במה נשחטה. נשחטה בחזקת היתר עומדת, עד שיוודע לך במה נטרפה". פירוש, כל בהמה אסורה בחייה באיסור תורה של אבר מן החי, ולכן כל עוד שלא נודע

לנו שנשחטה כהלכה, אסור לאכול ממנה, כי היא בחזקת איסור. אבל לאחר שנשחטה ובדקו את הסימנים שנשחטו כהוגן, עכשיו היא בחזקת היתר, ואף על פי שעדיין לא בדקנו אותה אם יש בה סימני טרפות או לא. וכתבו התוספות, ואף על פי שלאחר השחיטה היא בחזקת היתר, בכל זאת אם אכל ממנה, ואחר כך כשבדקו אותה נמצאת טריפה, הרי הוא נענש כשוגג ולא כאונס, כי לא היה לו למהר כל כך לאוכלה. ומשמע מדבריהם שיש עונש גם למי שעבר על לאו בשוגג, ולא כהרמב"ן שהעובר בשוגג לא צריך כפרה.⁸ ולפי דבריהם, במקרה הנ"ל שאדם זה אכל בשר "כשר" בשוגג מחוסר ידיעה, לא די בתשובה שעשה, אלא יש להמתין עד כיפור שימחל לו לגמרי, ואולי גם לייסר ולסגף את עצמו מעט על עצם העוון. ועיין בהערה.

ספק ספיקא

ט. ואמנם למעשה נראה, שכיון שיש מחלוקת בכלל אם הבשר ה"כשר" הוא כשר או טרף, נמצא שיש לנו כאן ספק ספיקא שדי בתשובה בלבד, כי שמא הלכה כהרמ"א שהבשר כשר לאכילה, ואפילו אם תאמר שהלכה כדעת מרן השלחן ערוך שהוא טרף, שמא הלכה כהרמב"ן שהעובר על שגגת לא תעשה, די בתשובה ולא צריך כפרה.

בירך על תפילין ונמצאו פסולות

י. והנה מרן זצ"ל דן בחזון עובדיה (ימים נוראים עמוד כו) על מעשה שהיה באברך אשכנזי שמסר את התפילין שלו לבדיקה, ונמצא שהתפילין של ראש היו פסולים מעיקרא, שהיתה חסרה תיבה אחת, ובא לשאול איזה תיקון יעשה לכפרתו. וכתב מרן, שעל עצם ביטול מצות עשה של הנחת תפילין של ראש, הרי למדנו שאם עבר על עשה ושב בתשובה, לא אז משם עד שמוחלים לו. אבל הבעיה היותר גדולה שהוא בירך כל יום על תפילין של ראש כמנהג בני אשכנז, ונמצא שברכתו היתה לבטלה, ועבר משום "לא תשא אֶת שֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ

כתב, שגם העובר על עשה ... צריך לצער עצמו ולסגף גופו להתכפר לו? ואולי מה שכלל בתחילה גם את חייבי עשה, לא לענין שצריך סיגוף, אלא כוונתו רק על לעיל מזה שבכל העבירות מיד כשהרהר תשובה, הרי הוא כצדיק גמור לכל התורה כולה. אבל לענין סיגוף, לא צריך העובר על עשה. רק שאם זה נכון, אפשר לומר כן גם על חייבי לאוין, שכיון שבגמרא מבואר שתשובה ויום הכיפורים מכפר להם, ממילא לא צריך שיצטרך ויסגף עצמו. ורק מי שעבר על חייבי כריתות ומיתות בית דין שישורים ממרקים, אז יצטרך לסגף עצמו, כדי לבטל את היסורין שאמור חלילה לקבל. ולפי זה גם כאן נאמר, שמה שכלל מתחילה גם את חייבי לאוין, ומשמע שגם בהם צריך לסגף עצמו, לעולם לא צריך, רק שכלל אותם לומר לך שמיד כשהרהר בתשובה הרי הוא כצדיק גמור, רק שתסתיים כפרתו לגמרי בכיפור, אבל לעולם לא צריך לסיגופים.

ובאמת שלאחר ההתבוננות, אפשר אולי לפרש את האור זרוע אחרת, שלעולם בכל מצב, עצם זה שאדם עבר עבירה, הוא חייב לסגף את עצמו, כי סוף סוף הגוף שלו נפגם, וכמו שכתב הרמב"ן (לעיל אות ה) "שאם עבר במזיד על עשה ועל לאו הניתק לעשה, שלא הזכירה התורה בזה שום עונש, והרי אי אפשר שלא יענש בהם, כי זה מזיד, על זה חידשה התורה שאם יתנדב להביא עולה, נרצה לו העונש". כלומר, הרמב"ן לא מוכן לקבל שאדם יעבור עבירה במזיד ולא יהיה לו עונש, וכלשונו "אי אפשר שלא יענש", רק שיש חידוש מיוחד בעבירות אלו, שבקרבן עולה הוא מרצה את העונש. רק שלעומתו האור זרוע, מצד אחד מסכים לעצם הרעיון "שאי אפשר שלא יענש", אלא שהוא מרחיב את זה יותר, שלא רק במזיד אלא אפילו בשוגג, כי סוף סוף גם בשוגג הגוף שלו נפגם, לכן הוא כותב: "אחד חייבי לאוין, ועשה... בין שהיזד בין ששגג, מיד כשהרהר תשובה, הרי הוא כצדיק גמור לכל התורה כולה. אלא שצריך לצער את עצמו ולסגף את גופו להתכפר לו מה שכבר עשה". ומה שכתב אחר כך: "ומה שאמרו גבי חייבי עשה, שאם עשה תשובה אינו זז משם עד שמוחלים לו, היינו שמוחלים לו גם גוף העוון, שאין צריך לא צום ולא קרבן להתכפר, כדאמר רבא עולה דורון היא". לא שאין צריך סיגופים, אלא אם שב בתשובה מוחלים לו לענין "שאין צריך לא צום ולא קרבן להתכפר", דהיינו לא כמו חייבי לאוין שלבד מהתשובה צריך גם צום כיפור, ולא כשאר חייבי כריתות שלבד מהתשובה צריך גם קרבן חטאת, אלא על ידי התשובה נמחל לו, אבל עדיין צריך לסגף את עצמו על עצם העוון שגופו התכלך וניטף.

נמצא שהרמב"ן והאור זרוע שניהם מסכימים על הרעיון שלא יתכן שאדם עבר עבירה ולא יענש, אלא שלרמב"ן זה רק במזיד, ואילו לאור זרוע זה אפילו בשוגג, וכמו שראינו גם בתוספות בביצה הנ"ל שיש עונש גם על השוגג. זאת ועוד, ברמב"ן רואים שבכח העולה לרצות את העונש, ובזה הוא נפטר מהעונש לגמרי, וכמובן עם תשובה כהלכה, כמו שבארנו לעיל (הערה 5), ואילו מהאור זרוע נראה שאין בכח העולה להוריד את העונש, אלא היא באה נטו בתורת דורון ומתנה, וכמו שכתב: "שאין צריך לא צום ולא קרבן להתכפר, כדאמרין עולה דורון היא". ולכן עדיין צריך שיסגף עצמו. וד"ק. ומעניין שמדברי מרן זצ"ל בשר"ת יביע אומר (ח"א א"ח סימן א אות א) משמע שלדעת האור זרוע, העובר על עשה, אין צריך לסגף את עצמו, ואילו בחייבי לאוין צריך לסגף ולצער עצמו שיתכפר לו. ע"ש. וקצת צריך באור.

⁶ **שאלה מהקהל:** למה הוא נחשב שוגג, הרי חז"ל אמרו "שגגת תלמוד עולה זדון", כלומר אם השגגה באה מחסרון הלימוד, הרי הוא כמזיד. ואם כן היה לו לבוא לשיעורי תורה וללמוד ולדעת, שהרי "אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד", אם ילמד ידע, ואם לא ילמד לא ידע? **תשובה:** הגמרא בבבא מציעא (נב ע"ב) אומרת על הפסוק (ישעיה נח א): "וְהִגַּדְתָּ לְעַמִּי פְשָׁעֵם וְלִבְיַת יַעֲקֹב חַטָּאתָם", וְהִגַּדְתָּ לְעַמִּי פְשָׁעֵם - אלו תלמידי חכמים, ששגגות נעשות להם כזדונות. וְלִבְיַת יַעֲקֹב חַטָּאתָם - אלו עמי הארץ, שזדונות נעשות להם כשגגות. שכיון שהם עושים מחמת חוסר ידיעה, לכן זה נחשב להם כשגגות. וכמו שאמרו: "הוי זהיר בתלמוד, ששגגת תלמוד עולה זדון". והיינו ששגגת תלמוד עולה לזדון, לתלמידי חכמים דוקא, אבל לא לעמי הארץ, וכמו האיש הנ"ל שרק תמול שלשום התחיל להתחזק ולשמור שבת, ומנין לו לדעת את כל הטכסיסים האלו, שיש בשר "כשר" ויש בשר "חלק", תגיד תודה שבכלל הוא שומר שבת, ובא להתפלל, ומניח תפילין.

הגאון החיד"א בספרו פתח עיניים על הגמרא בבבא מציעא שם, הביא קושיא שמצא בשם גאון אשכנזי רבי אלעזר אב"ד פילק, שתמה שאם דברי הגמרא הנ"ל כפשוטם, נמצא שהרוויחו עמי הארצות שיקלו עליהם שהזדונות נחשבים להם כשגגות? ולכן פירש שכוונת הגמרא, שתלמידי חכמים נחשב להם כזדונות, כי גם אם עשו עבירה בשוגג, הם יראים וחרדים לנפשם כאילו עשו במזיד ושבים בתשובה שלימה, אבל עמי הארץ להיפך, גם כשעברו במזיד, העבירה קלה בעיניהם כאילו עשו בשוגג, והם לא מתחרטים בלב שלם. אבל החיד"א חלק עליו וכתב שאין ספק שדברי הגמרא כפשוטם אמיתיים, ומה שהקשה למה יגרע התלמיד חכם ששגגות נעשות לו כזדונות? לא קשה כלל, כי התלמיד חכם יודע לקרוא ולהבין, ולכן נעשה שבבילו פשיעה בזה שלא ידע את ההלכה, אבל עם הארץ לא יודע ללמוד ולא כלום. ועוד שלפי גדולת הנשמה של תלמיד חכם, אפילו עוון של שוגג, הוא פגם גדול עבורו. וכמו שדרשה הגמרא ביבמות (קכא ע"ב) על הפסוק (תהלים ג): "וּסְבִיבֵי נַפְשְׁךָ מֵאֵד", מלמד, שהקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה. ע"ש.

⁷ וכן משמע מרבי יצחק בן גיאת (הלכות תשובה עמוד סט), ומרבי שמואל ירוני (לפני כ- 700 שנה) בספרו אהל מועד (שער ראשית חכמה הארוך דרך ח נתיב א) שארבעה חילוקי כפרה, מדובר שעבר עליהם במזיד.

⁸ ויש לדון בדעת האור זרוע (חלק א סימן קיב), כי מתחילה כתב: אחד חייבי לאוין, ועשה, ואחד חייבי כריתות, ומיתות בית דין, בין שהיזד בין ששגג, מיד כשהרהר תשובה, הרי הוא כצדיק גמור לכל התורה כולה. אלא שצריך לצער את עצמו ולסגף את גופו להתכפר לו מה שכבר עשה וכו'. ומשמע שגם על ביטול עשה, צריך לצער ולסגף גופו לכפר לו. ואחר כך כתב: ומה שאמרו גבי חייבי עשה, שאם עשה תשובה אינו זז משם עד שמוחלים לו, היינו שמוחלים לו גם גוף העוון, שאין צריך לא צום ולא קרבן להתכפר, כדאמרין עולה דורון היא, אבל שאר עבירות מתכפרים וכו'. ע"ש. ומשמע לכאורה שהמבטל עשה, לא צריך כלום חוץ מתשובה. ואילו לעיל

הקב"ה לא מחפש אף אחד

יג. ראשית, אין ספק שבזמננו עולם ישתבח שמו מחבב ואוהב כל אחד ולא מחפש חלילה להעניש מישהו, כי אדרבה הוא הטיב לנו, הוא מטיב לנו, והוא ייטיב לנו, רק שרוצה שניתן את הדעת ונעשה תשובה, וכמו שנאמר (יחזקאל יח כא): "וְהָרָשָׁע כִּי יָשׁוּב מִכָּל חַטָּאתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה, וְשָׁמַר אֶת כָּל חֻקֹּתַי וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וְיִצְדָּקָה, חַיָּה יִחְיֶה לֹא יָמוּת. כָּל פֶּשְׁעָיו אֲשֶׁר עָשָׂה לֹא יִזְכְּרוּ לוֹ, בְּצִדְקָתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה יִחְיֶה. הַחֹפֵץ אֶחָפֵץ מוֹת רָשָׁע נְאֻם ה' אֱלֹקִים! הֲלוֹא בְּשׁוּבוֹ מִדְרָכָיו וְחַיָּה, כִּי לֹא אֶחָפֵץ בְּמוֹת הַמֵּת נְאֻם ה' אֱלֹקִים, וְהַשִּׁיבוּ וְחַיָּה". ובגמרא מסכת נדה (ע"ב) שאלו, כתוב אחד אומר "כִּי לֹא אֶחָפֵץ בְּמוֹת הַמֵּת", וכתוב אחד אומר (שמואל א ב כה): "כִּי חָפֵץ ה' לְהַמִּיתָם?" לא קשיא, כאן בעושים תשובה, כאן בשאין עושים תשובה. נמצא שרצונו של הבורא יתברך שאדם יעשה תשובה ולא חלילה יענש. וכמו שאמרו בירושלמי (מכות פ"ב ה"ו): שאלו לחכמה, חוטא מהו עונשו? אמרה (משלי יג כא): "חֲטָאִים תִּדְרֹף רַגְוֹה". שאלו לנבואה חוטא, מהו עונשו? אמרה (יחזקאל יח ד): "הַנֶּפֶשׁ הַחַטָּאת הִיא תָמוּת". שאלו להקב"ה, חוטא מהו עונשו? אמר יעשה תשובה ויתכפר לו. שנאמר (תהלים כה ח): "טוֹב יִזְשָׁר ה', עַל כֵּן יִירָה חַטָּאִים בְּדַרְדְּרָה", יורה לחטאים דרך לעשות תשובה. אבל מה נעשה שיש עבירות שלא די להם תשובה, ואיך ינצל האדם מהיסורים חלילה? על זה בלי נדר, נביא א"ה בשבוע הבא, כמה וכמה עצות טובות מרבתינו הקדושים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם.

אימתי סעודה שלישית בראש השנה שחל בשבת?

יד. אף על פי שבכל שבת אנחנו משתדלים לאכול סעודה שלישית לאחר תפילת מנחה, אבל השנה שחל ראש השנה בשבת, במציאות קצת קשה לבצע דבר זה, כי מנחה עצמה לוקחת די זמן, ואחר כך תשליך, ובבתי כנסת מסודרים שיש רב כיאות, בדרך כלל יש גם שיעור תורה, ומתי ילכו ומתי יבואו ואיך יספיקו. ובפרט אם הציבור לא גרים כל כך קרוב לבית הכנסת. והרי גם נכון לאכול מוקדם, כדי שיהיה תאבון לסעודת הלילה ולא יאכל אכילה גסה. לכן עצה טובה שעשינו אותה בעבר, הרי רובם ככולם לא אוכלים את הסעודה בבוקר מוקדם, כי עד שחוזרים מבית הכנסת כבר ממש קרוב לחצות היום, וממילא אפשר לחלק את הסעודה לשתיים, יטלו ידיהם ויאכלו כ-60 גרם פת עם סלטים [מנה ראשונה], ויברכו ברכת המזון. יסיחו דעתם מעט באיזה ענין כיציאה לחוץ או שירותים, ולאחר חצות [12:35] שהגיע זמן סעודה שלישית, יטלו ידיים שוב עם ברכה לצורך סעודה שלישית, ויאכלו כ-60 גרם פת עם התבשילים [חמין]. וכמבואר בבית יוסף (א"ח סימן רצא) שכך נהג הרא"ש בכל שבת כשהזמן היה מצומצם, וכך ראה לרבותיו שנהגו. ואין זה משום ברכה שאינה צריכה, שכיון שמפסיק לכבוד שבת, אין זה נחשב שלא לצורך. ובעצה זו, יוכלו לחזור הציבור כבכל השנים אחר הצהריים לשיעור תורה, ולתפילת מנחה ותשליך ושיחה קודם ערבית, והכל יבוא על מקומו בשלום. כי איך יתכן שיום הדין – יום קדוש ונורא זה, יעבירו אותו הציבור כמעט בלי לימוד תורה?! אבל בדרך הנ"ל ירוויחו על הכל גם שיעור תורה כנאה וכיאה.

ההכנות למוצאי שבת – ליל החג השני

טו. הנכון ביותר לבשל את המאכלים של ליל החג השני קודם שבת, ובשבת בצהריים יפשיר אותם, ואין כאן איסור של מכין משבת ליום טוב, כיון שההפשרה נעשית מאליה. ובליל החג - מוצאי שבת, רק יחממו אותם. וידליקו את הגז מאש דלוקה מערב שבת. ואנחנו שרגילים להוציא שבת כרבנו תם, צריך לשים לב שלא להדליק אפילו מאש לאש קודם רבנו תם. אבל מותר לכתחילה לחמם על פלאטה דלוקה אפילו מרק, שכיון שיש מחלוקת אם יש בישול אחר בישול בלח, נמצא שיש בזה ספק ספיקא, שמא אין בישול אחר בישול בלח, ושמה הלכה לא כרבנו תם. מה גם שזו רק חומרא ולא מן הדין.

טז. ישנה עצה קלה וטובה, להוציא בשבת את התבשילים הקפואים ולהניחם על הפלאטה כשהיא כבויה ותדלק מאליה לאחר זמן בשעון שבת. למשל, יניח מרק בשעה 5 והפלאטה תדלק בשעה 6, ויתחמם היטב עד הלילה, שכיון שהפלאטה כבויה ורק תדלק לאחר זמן, הרי זה גרמא שמוטר בשבת. (עיין חזו"ע שבת ב עמוד תמו, ושבת ד עמוד שמח)

לשוא"א, כמבואר בגמרא ברכות (לג ע"א), ולדעת הרמב"ם הוא איסור לאו ממש מן התורה. ולאחר שהביא מרן בקצרה את מחלוקת הרמב"ן והתוספות הנ"ל, כתב, ועל כל פנים הדבר ברור שבמקרה זה אין צריך כפרה, כיון שהיה שוגג בדבר. ע"ש. ומתחילה לא זכיתי להבין למה הכריע מרן כהרמב"ן שלא צריך כפרה, הרי התוספות חולקים עליו שגם השוגג בלאו נענש. אחר כך ראיתי שדברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר, ובש"ת יביע אומר (ח"ו א"ח סימן ה אות ג) גם דן מרן בשאלה זו, וכתב שיש כאן כעין ספק ספיקא, שמא הלכה כרוב הפוסקים שאיסור ברכה שאינה צריכה מדרבנן, ואפילו תאמר שהלכה כהרמב"ם ומרן השלחן ערוך שהיא מן התורה, שמא הלכה כהרמב"ן והר"ן ששגגת לאו לא צריכה כפרה כלל. ע"ש. ושמחתי על זה כמוצא שלל רב, שלפי זה כל שכן בנידון שלנו שיש צד לומר שבכלל הוא לא עובר איסור אפילו דרבנן, כי אולי הבשר באמת כשר, ולכן די בתשובה ואין צריך כפרה, מחמת הספק ספיקא הנ"ל, שמא כהרמ"א שהבשר כשר, ושמה כהרמב"ן שהשוגג בלא תעשה, לא צריך כפרה. וכל שכן אם נצרף את שיטת הרמב"ם (סוף פ"ט מהלכות טומאת מת) ורבים מהראשונים ומרן השלחן ערוך, ש"ספק דאורייתא לחומרא" מדרבנן ולא מהתורה, נמצא שזה שאכל בשר "כשר", כיון שיש ספק אם הבשר כשר או לא, הרי שעבר רק איסור דרבנן, ובאיסור דרבנן ישנה עוד מחלוקת גדולה אם השוגג חייב כפרה או לא. והנפקא מינה לא רק לענין אם התכפר לו מיד בתשובה או עד שיעבור כיפור, אלא גם שלא יצטרך לסגף את עצמו, שכיון שיש ספק ספיקא שלא צריך כפרה, די לו בתשובה מעולה וטובה. והעיקר שישים לב להבא לקנות אך ורק בשר "חלק". וגם יתאמץ לעשות תשובת המשקל, ולהבהיר לאחרים את חומרת הענין שלא לאכול בשר "כשר", כי לצערנו הרב, רבים 'לא ידעו ולא יבינו, בַּחֲשֵׁכָה יִתְהַלְכוּ'. (עיין עוד בש"ת יבי"א ח"א י"ד סי' יד)

תשובה מאהבה או מיראה

יא. והנה בגמרא ביומא (פו ע"ב) אמרו שאם שב בתשובה מיראה, כלומר מחמת שירא ומפחד מהעונש שיקבל עבור עוונותיו, כיון שהתשובה שלו לא כל כך מעולה, לכן זדונותיו נהפכים לו לשגגות. אבל אם זכה לחזור בתשובה מאהבה, דהיינו מחמת שמבין בגדלותו של השם יתברך ונכנסה אהבתו בליבו אליו, וכמו אדם שחפץ לעשות את רצון אוהבו, אפילו שהוא לא ירא שיענישהו אם לא יעשה, נמצא שהתשובה שלו אין למעלה ממנה, וזוכה עד כדי כך שזדונותיו נהפכים לו לזכויות. ולפי זה יוצא, שכל מה שאמרה הגמרא ביומא שיום כיפור מכפר או שיסורים ממרקים, זה דוקא בחזר בתשובה מיראה, אבל אם חזר מאהבה, לא צריך לכל זה, שכיון שעשה תשובה ונהפכו לו העוונות לזכויות, למה שיקבל יסורים, הרי הוא עשה מצוות. ומרן זצ"ל (חזו"ע ימים נוראים עמוד ריב) הביא מה שהקשה רבנו מאיר הלוי מטוליתולא, שאיך פסק התנא באבות (פ"ד מ"א) "תשובה ומעשים טובים כתרס בפני הפורענות", שמשמע שעל ידי התשובה נמחל לו הכל ואין לו פורענות ויסורים, והרי ביומא למדנו שתשובה וכיפור תולים ויסורים ממרקים? ותיירץ הרמ"ה, שכל חילוקי הכפרה דוקא בתשובה מיראה, אבל המשנה באבות מדברת בתשובה מאהבה שאז העבירות נהפכות לזכויות, ולכן לא צריך יסורים ולא כלום. וכן כתבו מרן החיד"א, הגאון רבי יצחק אלחנן, המנחת חינוך ועוד רבים. ע"ש.

סגולות להינצל מיסורים

יב. רק צריך לדעת שדרגה זו של תשובה מאהבה, אין ספק שהיא דרגה גבוהה ביותר, ולא פשוט להגיע אליה כלל וכלל. ובדרך כלל התשובה היא מיראה, שכאשר אדם מבין ותופס את עצמו שלא חיים פעמיים, ואם לא עכשיו אימתי? אז הוא מתחיל להתנער ולשמור שבת ולהניח תפילין ולהתפלל וכו'. או שהוא הבין פתאום שבבחרתו הוא עשה כל מיני שטויות ועבר על איסורי כריתות על ימין ועל שמאל מחמת תאוותיו, ועכשיו הוא שב בתשובה, אין ספק שאשריו ואשרי חלקו, אבל מה לעשות שתשובה ויום הכיפורים רק תולים, ואילו יסורים חלילה ממרקים, ומי חפץ ביסורים חס ושלום? הרי אף אחד לא מעוניין לשכב בבתי חולים, או לעבור חלילה סדרת טיפולים, השם יצילנו, אם כן מה באמת העצה להינצל מהיסורים? הרי הקב"ה לא מוותר, וכמו שאומרת הגמרא בבבא קמא (נ"א): כל האומר הקב"ה ותרן, יוותרו [יופקרו] חיינו, שנאמר (דברים לב ד) "הַצֹּר תָּמִים פְּעָלוֹ, כִּי כָל דְרָכָיו מִשְׁפָּט". ומה יעשה אדם להינצל?